

УДК 336.71:336.63

ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМІВНИХ ПІДСИСТЕМ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

СОЛОВАРОВ Андрій Валерійович,

аспірант

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: andrei.solovarov@gmail.com

Анотація. Підкреслено значущість формування дієвої системи забезпечення боргової безпеки банківського сектору економіки України.

Наголошено на сьогоденній відсутності комплексних позитивних зрушень у цій сфері.

Зазначено можливість аналізу лише окремих складових забезпечення боргової безпеки вітчизняного банківського сектору.

Наведено детальну характеристику сучасного наукового супроводу формування системи забезпечення боргової безпеки банківського сектору, чинної нормативно-правової бази, що регламентує боргові відносини і безпекові питання в банківському секторі, та правозастосовної практики, а також стану їхнього організаційно-методичного, інформаційно-аналітичного забезпечення, ведення бухгалтерського обліку і звітності, рейтингування в цій сфері.

Визначено проблемні питання в усіх підсистемах системи забезпечення боргової безпеки банківського сектору економіки України.

Ключові слова: боргова безпека, банківський сектор, боргова безпека банківського сектору, система забезпечення боргової безпеки, підсистеми системи забезпечення боргової безпеки.

Постановка проблеми. Для підвищення рівня боргової безпеки банківського сектору (БББС) економіки України необхідне формування дієвої системи її забезпечення. Утім, сьогодні в Україні цілісна система врегулювання боргових проблем, забезпечення БББС відсутні. Тому аналізу можуть бути піддані лише окремі складові забезпечення боргової безпеки, якими, з погляду безпекознавства, є наукова, нормативно-правова, організаційно-методична, інформа-

Анотація. Подчеркнута значимость формирования действенной системы обеспечения долговой безопасности банковского сектора экономики Украины. Акцентировано внимание на отсутствии комплексных положительных изменений в этой сфере. Отмечена возможность анализа лишь отдельных составляющих обеспечения долговой безопасности отечественного банковского сектора. Приведена детальная характеристика современного научного сопровождения формирования системы обеспечения долговой безопасности банковского сектора, действующей нормативно-правовой базы, регламентирующей долговые отношения и вопросы безопасности в банковском секторе, и правоприменительной практики, а также состояния их организационно-методического, информационно-аналитического обеспечения, внедрения бухгалтерского учета и отчетности, рейтингования в этой сфере. Выявлены проблемные вопросы во всех подсистемах системы обеспечения долговой безопасности банковского сектора экономики Украины.

Ключевые слова: долговая безопасность, банковский сектор, долговая безопасность банковского сектора, система обеспечения долговой безопасности, подсистемы системы обеспечения долговой безопасности.

ційно-аналітична складові, які самі перебувають більшою мірою у стадії становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою боргу банківського сектору (БС) національної економіки, його боргової безпеки займалися такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як: О. Барановський, М. Барилюк, З. Боді (Z. Bodie), Р. Вовченко, О. Данилова, В. Дмитрієв, М. Єрмошенко, Х. Жу (H. Zhu), С. Іванов, О. Кириченко, Ф. Мишкін (F. Mishkin), Дж. Сінкі

(J. Sinkey), Ф. Фабозці (F. Fabozzi), Дж. Ван Хорн (J. Van Horn), У. Шарп (W. Sharpe).

Однак у їхніх працях лише констатується необхідність звернення уваги на цей дуже важливий аспект функціонування БС, даються лише загальні оцінки його боргових залежностей, навантаження, стійкості, вносяться окремі пропозиції з підвищення рівня БББС. Водночас поза увагою дослідників залишаються визначення сутності системи забезпечення БББС, виявлення її підсистем, з'ясування їхнього взаємозв'язку і взаємозумовленості та оцінка сучасного стану.

Постановка завдання. Метою статті є визначення підсистем системи забезпечення БББС України, оцінка їхнього фактичного стану, а також проблемних питань у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення БББС неможливе без належного наукового забезпечення. Утім, маловивченими залишаються питання визначення сутності БББС національної економіки, чинників, що її зумовлюють, і загроз цьому різновиду фінансової безпеки, оптимального обсягу, структури і впливу боргу комерційних банків (КБ) на фінансову стійкість БС національної економіки, можливості обслуговування КБ своїх зобов'язань, перспектив єврооблігаційних позик і синдікованих кредитів у фінансуванні КБ, вимірності нецінових вимог КБ до кредитування, формування і реалізації боргової політики БС.

Не отримали логічного завершення і дискусії зі співвідношення банківської гарантії й інших фінансових продуктів, її попиту і пропозиції, напрямів розширення використання. Бракує й досліджень щодо оцінки ймовірності дефолтів корпоративних та індивідуальних позичальників КБ.

Нормативно-правова складова забезпечення БББС характеризується низкою проблем, недоліків і невирішених питань. Зокрема, чинне вітчизняне законодавство не містить чіткого однозначного тлумачення сукупності боргових зобов'язань БС. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» [1] трактує банківський кредит як будь-які зобов'язання банку надати певну суму грошей, гарантію, зобов'язання придбати право вимоги боргу, продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів із такої суми. Цим же законом визначено субординований борг (звичайні не забезпечені банком боргові

капітальні інструменти, які за умовою договору не можуть бути забрані з банку раніше ніж через п'ять років, а в разі банкрутства чи ліквідації повертаються інвесторові після погашення претензій усіх інших кредиторів). Банкам забороняється прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів, акцій інших банків і надання субординованого боргу банкам. Використання цінних паперів власної емісії для забезпечення кредитів можливе з дозволу НБУ. У разі несвоєчасного погашення кредиту або відсотків за його користування банк має право видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання, якщо це передбачено угодою. Водночас про визначення решти боргових зобов'язань КБ у цьому законі не йдеться.

За Законом України «Про Національний банк України» НБУ має переважне і безумовне право задовольняти будь-яку основу на здійсненню рефінансуванні банку вимогу, оформлену в установленому законом порядку, за якою настав строк погашення, що реалізується шляхом списання в безспірному порядку заборгованості з рахунків банку і відчуження майна, що перебуває в заставі як забезпечення вимог НБУ, та задоволення вимог за рахунок чистого доходу від їхнього відчуження. НБУ здійснює відчуження майна, набутого у власність, у рахунок погашення боргу за наданими банкам кредитами для підтримки ліквідності у визначеному ним порядку, без погодження з іншими органами державної влади [2]. Водночас у законі жодним чином не регламентовано регулювання боргових відносин БС, організація нагляду за дотриманням їхніх безпечних параметрів.

У чинному законодавстві немає визначення банківської гарантії, що містило б її змістовні характеристики, а також порядок її застосування, дієвий механізм впливу на позичальників, що мають ризиковані боргові зобов'язання.

У законодавстві відсутнє і чітке визначення дефолтів таких емітентів цінних паперів, як КБ. Натомість НБУ оперує терміном «неплатоспроможний банк». Оскільки підстави для визнання неплатоспроможним включають невиконання КБ певної частини зобов'язань, існує можливість фіксувати дефолт банківської установи за фактом визнання КБ неплатоспроможним. Ще однією ознакою верифікації дефолту може бути позбавлення ліцензії та ліквідація банку за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу. При цьому, враховуючи, що рейтингове агентство не має повноважень і відповідних

заходів впливу щодо перевірки об'єкта рейтингування на предмет зазначених порушень, дефолт банку в цьому разі є слабо прогнозованим [3].

Позитивно на БББС має позначитись чинний Закон України «Про споживче кредитування», який забороняє кредиторам пропонувати кредити без ретельної перевірки платоспроможності позичальника і рекламувати кредити з нульовою відсотковою ставкою; зобов'язує зазначати реальну відсоткову ставку, максимальний строк і розмір кредиту та першого внеску, надавати кредитний паспорт (він має міститись на офіційних веб-сайтах КБ і кредитних посередників) до укладення договору; нав'язування клієнтові послуг третіх осіб, що надають страхові/нотаріальні послуги; публікувати список своїх кредитних посередників на офіційному веб-сайті. Крім того, загальний розмір пені не може перевищувати подвійну облікову ставку НБУ і 15 % боргу, а пені і штрафів — 50 % обсягу кредиту. Зміни торкнулись і погашення проблемної заборгованості: насамперед, погашається прострочена сума, далі — тіло кредиту і відсотки, і, нарешті, пені і штрафи.

При цьому особливої уваги потребує прозорість умов кредитування. Незалежні дослідження свідчать, що КБ не надають достатньо інформації про умови кредитів, як цього вимагає Закон України «Про споживче кредитування». Це також закладає ризики втрат КБ за кредитами в разі, якщо клієнт недооцінив розмір відсоткових і комісійних платежів у момент отримання кредиту [4, с. 4].

За оцінками законодавців [5], чинне законодавство України має низку прогалин, що знижують ефективність БС, блокуючи відновлення кредитування, створюючи зайві бюрократичні перепони і дозволяючи доволі успішно користуватися цим недобросовісним боржникам для того, щоб не повертати борги кредиторам і уникати відповідальності за невиконання своїх зобов'язань. Це, зокрема: незахищеність прав кредиторів; неефективний (формальний) інститут поручництва; складний і ризикований механізм визначення мінливої відсоткової ставки; недосконалість інструментів позасудового врегулювання, що на практиці нівелює застосування цього способу врегулювання боргу; прогалини в законодавстві, які дозволяють відчужувати майно боржників без згоди заставодержателя.

На заваді підвищенню рівня БББС і відсутність законодавчих норм про особливості здійс-

нення врегулювання простроченої заборгованості (який би регламентував чіткі правила та обмеження щодо повернення простроченої заборгованості), реструктуризацію боргів фізичної особи або визнання її банкрутом, відповідальність посадових осіб підприємств-боржників (що уможлиблює використання ними сумнівних або відверто незаконних методів протидії вимогам кредиторів).

Стаття 75 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зобов'язує НБУ ухвалювати рішення про віднесення КБ до категорії проблемних за умови, якщо банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому, а стаття 76 — у разі невиконання КБ протягом п'яти робочих днів поспіль двох і більше відсотків своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами після віднесення банку до категорії проблемних. Утім, на практиці є випадки, коли регулятор не виконував такі зобов'язання, мотивуючи це, скажімо, наявністю судового спору між банком і клієнтом, або уявляючи, що йому нічого не відомо про наявність заборгованості. Водночас оприлюднення інформації про таку заборгованість може спричинити дострокове стягнення з банку заборгованості за зобов'язаннями перед кредиторами, установлення лімітів за його міжбанківськими операціями, відплив коштів тих клієнтів, котрі прискіпливо ставляться до його фінансового стану.

Попри те, що стаття 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зобов'язує власників істотної участі вживати своєчасних заходів для запобігання настанню неплатоспроможності КБ, приклад КБ «Новий», у якому держава через КБ «Південне» була власником істотної участі, свідчить, що на практиці цей обов'язок не виконувався.

Поряд із цим Закон України «Про фінансову реструктуризацію» не стимулює недобросовісних позичальників, насамперед великі корпорації, сплачувати свої борги.

Так і не ухвалено закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення довіри між банками та їхніми клієнтами, а тому неврегульованим належним чином залишилося питання строку дії поручительства. За чинним порядком, за відсутності в договорі строку поручительства, воно припиняється, якщо кредитор упродовж шести місяців з настання терміну виконання основного зобов'язання (включаючи вимогу банку про

дострокове погашення) не пред'явить позов поручителю. Пропонувалось ушестеро збільшити строк давності і змінити підхід до припинення поручительства у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя не цілковито, а лише в частині збільшення обсягу його відповідальності (за чинним порядком, в разі зміни кредитного зобов'язання без згоди поручителя, унаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, поручительство припиняється стосовно всього обсягу зобов'язання).

При цьому позичальники і поручителі не змогли б визнавати загалом припиненими договори поручительства, якщо поручитель не погодився на зміни у кредитному договорі, а ліквідація боржника — юридичної особи не припиняли б поручительство і заставу, якщо до припинення такого боржника кредитор додав судовий позов до поручителя/заставадателя внаслідок порушення ним зобов'язання. Такі новації мали б підвищити захист інтересів КБ.

Методики визначення непрацюючих кредитів, які використовувались тривалий час, розширювали можливості банків маніпулювати визнанням активів як NPL (про що свідчить стрибок частки NPL у загальній сумі кредитів з 30,47 % на кінець 2016 року до 56,6 % на квітень 2017-го [при цьому таке підвищення зумовлено зміною методології розрахунку показника (+3,6 %), виключенням позабалансових активів із бази рахунку (+7,4 %), переоцінкою якості кредитного портфеля ПриватБанком після націоналізації (+15,1 %)]; ускладнювали оцінку цього показника в довгостроковій перспективі.

Зміна підходу до оцінки кредитних ризиків спрямована на забезпечення повної і своєчасної оцінки КБ величини кредитного ризику, що сприятиме коректному розрахунку їхнього капіталу і в кінцевому підсумку посилить фінансову стійкість БС [7, с. 73], а отже, і його боргову безпеку.

Поряд з цим, як свідчить проведене автором дослідження, застосовувані внутрішньобанківські методики оцінювання кредитоспроможності позичальників і оцінювання кредитних ризиків неповною мірою відповідають вимогам комплексності, обґрунтованості і коректності, позаяк результати здійснених на їхній основі оцінок унеможливають усебічну характеристику діяльності позичальників, оцінку системи їхнього внутрішнього контролю.

Це значною мірою стримує розвиток довгострокового банківського кредитування, особли-

во кредитування інновацій, що пов'язано з підвищеними ризиками.

Крім того, зазначені недоліки зумовлюють і зростання розтрати і розкрадання кредитних коштів, що виникають унаслідок надмірної довіри до постійних клієнтів, неякісної перевірки їхньої бухгалтерської звітності і кредитних історій БКІ та майна, що надається в заставу, фактичного стану бізнесу.

Поряд з цим, при оцінці строкової структури зовнішніх запозичень не враховується ризик вимог іноземних кредиторів достроково погасити певну частину боргу за кредитними угодами з невизначеною датою його повернення.

Відсутні в КБ і єдині методичні підходи до визначення їхнього економічного капіталу, через величину якого відображається їхній сукупний кредитний ризик і який корелює з імовірністю дефолту позичальників. Неналежним чином опрацьовані й підходи до кількісної та якісної оцінки кредитного ризику, юридичних і податкових ризиків позичальників.

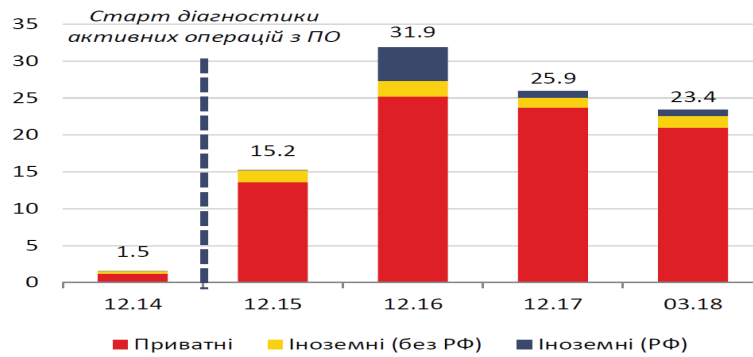
Сьогодні рівні резервування за схожими портфелями в різних КБ дуже відрізняються. Це може свідчити про те, що окремі КБ недооцінюють можливі втрати від знецінення кредитів [4, с. 4].

Існують численні проблеми і в організаційному забезпеченні боргових відносин БС вітчизняної економіки. Так, кредитування пов'язаних осіб (ПО) було звичною практикою для українських КБ протягом багатьох років.

У минулому законодавство і практика його застосування, норми НБУ не обмежували такі операції, адже визначали ПО винятково за формальними ознаками, не давали змоги належно його виявляти та обмежувати, тож воно було масштабним і прихованим, а ще створювало значні ризики, що реалізувалися протягом попередньої кризи. ПО, зазвичай, — це неопераційні компанії або підприємства із слабким фінансовим станом.

Під час минулої кризи борги ПО швидко перетворилися на непрацюючі, ставши потужним джерелом тривалої нестабільності у фінансовому секторі, а також причиною значних втрат держави, звичайних клієнтів банків та економіки загалом.

Тому кредити, за своєю суттю видані ПО, були неналежно відображені у звітності КБ. Наслідок — на середину 2015 року обсяг кредитів ПО, визнаних усіма КБ, становив лише 1,5 млрд грн (рис.).

У банках, платоспроможних на 01.04.18 (без державних банків та Приватбанку).

Рис. Кредити, надані пов'язаним з КБ особам, у 2014—2018 рр., млрд грн

Джерело: [4, с. 62].

Кредитування ПО відволікало фінансові ресурси від ринкового бізнесу, який міг використати їх значно ефективніше, забезпечуючи КБ належні відсоткову ставку і рівень обслуговування зобов'язань, а економіці — більші стійкість і динаміку. Отримані кредити часто спрямовувалися на неефективні, ризиковані та, зрештою, нерентабельні вкладення, що створювало високі ризики для КБ і всієї економіки [4, с. 62].

Попри істотну потенційну конкурентоспроможність банківської гарантії, цей інструмент в Україні не отримав належного поширення, позаяк відчувається її значна залежність від державного регулювання і бюрократизованість в отриманні, потенційні споживачі (принципалі) недостатньо обізнані про її властивості, а банки-гаранти висувають високі вимоги до принципалів. Крім того, на заваді широкому поширенню банківських гарантій і відсутність пролонгації платежів за нею та переведення прав бенефіціара за гарантією, що зумовлює необхідність в отриманні нових гарантійних документів.

Зростання останніми роками обсягу проблемних кредитів у БС економіки України значною мірою було зумовлене агресивною кредитною політикою КБ, зростанням комерційного кредитування за некомпетентності і корумпованості як окремих кредитних менеджерів, так і часом кредитних комітетів КБ загалом, що матеріалізувалось у наданні кредитів ненадійним позичальникам, з неліквідними заставами, без належного аналізу представлених бізнес-планів. Так, найбільш ліквідна застава — грошові кошти, ОВДП і цінні папери — становить незначну частку — 7 %. На гарантії уряду й установ із інвестиційним рейтингом припадає трохи більше — 15 %. Низький рівень покриття кредитів

заставою, яка була б прийнятна і відповідає вимогам НБУ, свідчить про наявність ризикових практик корпоративного кредитування без належного забезпечення. У разі дефолту КБ часто не має достатніх важелів впливу, щоб змусити недобросовісних боржників відновити платіжну дисципліну. Якісне забезпечення має стати необхідною умовою кредитування, ураховуючи низький рівень захисту прав кредиторів в Україні [4, с. 46].

Дуальним є вплив на БББС нового порядку резервування. Так, з одного боку, формування стовідсоткових резервів на суму платежу на один день, а також резервування кредитних портфельів спонукатиме КБ більш прискіпливо ставитись до своїх клієнтів, а з другого — зумовлюватиме зростання відрахувань у резерви, що знижуватиме їхню платоспроможність і підвищуватиме ціну кредитів з усіма негативними наслідками, що це супроводжують.

На БББС, безумовно, позначається організація списання КБ боргів. Утім, результативність такої практики вкрай низька.

Так, попри те, що ще наприкінці 2010 року НБУ встановив процедуру списання боргу за кредитами для всіх КБ (списують борги з резерву, переміщуючи їх на позабалансові рахунки), що мають право списувати кредит, прострочення за яким становить понад 90 днів, і позичальник у найближчому майбутньому не в змозі її погасити і далі виконувати свої зобов'язання за кредитом, КБ не часто вдаються до такої процедури. Це зумовлено тим, що списання кредитів КБ передбачає сплату податку. Списуючи борг юридичним особам, КБ має сплатити податок у розмірі 25 % від загальної суми, фізичним особам — 15 %.

Однак безнадійні кредити для КБ — справжній баласт, який негативно позначається на їхній офіційній звітності і фінансовому стані загалом. З великим проблемним кредитним портфелем КБ дуже складно знайти інвесторів і залучити іноземний капітал. Очистка ж кредитного портфеля від зайвої заборгованості дозволить КБ активніше надавати нові позики. Крім того, списання таких боргів вивільнює резерви і знижує навантаження на капітал КБ.

А вже 2015 року списання кредиту стало спасінням для багатьох КБ. Списувались в основному дрібні борги за кредитними картками, беззаставні споживчі кредити і ті, з якими виникли серйозні проблеми [8].

Зниження рівня БББС супроводжується розвитком невластивої банківській специфіці діяльності з управління отриманими активами внаслідок стягнення за боргами, створенням для цього відповідних структурних одиниць у КБ на кшталт підрозділів управління інвестиційною нерухомістю, стягнутою в судовому порядку, яку викуповують чи ставлять на баланс, а згодом продають.

В Україні, по суті, відсутній вторинний ринок кредитів.

Об'єктивна оцінка продажу (а ним займаються переважно КБ з іноземним капіталом) КБ проблемних боргів ускладнюється тим, що банківські установи часто вважають такі дії комерційною таємницею. Так, за подібними угодами, здійсненими у 2016—2017 рр. Правекс-Банком [найбільша угода передбачала продаж портфеля на 2,2 млрд грн), ОТП Банком (портфель на 3 млрд грн був проданий лише за 126 млн грн (4,4 % номіналу)] і УкрСиббанком, не оприлюднювались ні кінцеві покупці, ні рівень дисконту, з яким продавали великі портфелі боргів. Хоча, за експертними оцінками, максимально в Україні такий продаж може принести 30 % вартості портфеля споживчих кредитів, 10 % — за іншими кредитами. При цьому проблемні портфелі вітчизняних КБ більш ніж наполовину складаються з нарахованих, але не сплачених відсотків і пені.

Крім того, зазначена оцінка ускладнюється й тим, що рівень NPL КБ часто занижений, а їхній продаж часом є номінальним, оскільки проблемні кредити залишаються в межах банківської групи.

Особливе місце в забезпеченні БББС належить дієвості практики списання проблемних кредитів. Так, чинний з 2015 року меморандум

між КБ і позичальниками дозволив громадянам конвертувати залишок валютного кредиту під заставу нерухомості до еквіваленту 2,5 млн грн за курсом НБУ на 01.01.2015 (близько 158,5 тис. дол.), при цьому за кредитами для придбання соціального житла (квартира 60 м² чи будинок до 120 м²) КБ списували до 50 % боргу [9].

Неоднозначно на рівень БББС впливає організація роботи КБ із кредитними історіями позичальників. Так, функціонування кредитних бюро, з одного боку, позитивно позначається на інформованості КБ про кредитну історію клієнтів, підвищуючи тим самим боргову безпеку. Водночас, з другого боку, значна ціна послуг кредитних бюро зумовлює підвищення собівартості кредитів. Крім того, інформація про кредитну історію одного й того самого клієнта може кардинально відрізнятись у кредитних бюро, що спричиняє різкі коливання кредитних рейтингів позичальників, підвищує кредитні ризики КБ, а тому не дає їхньої об'єктивної оцінки. Зазначені недоліки, у свою чергу, підривають БББС.

Питання ж щодо створення єдиного державного кредитного реєстру на базі НБУ (а подібні інституції ефективно функціонують у 91 країні світу), який би ліквідував зазначені суперечності, знизив, за експертними оцінками, ціну кредитів на 2 %, тривалий час не вирішувалось. І тільки у травні 2018 року постановою НБУ було затверджено Положення про Кредитний реєстр НБУ.

Неоднозначно на БББС впливають судові рішення. Так, постанова Верховного Суду України (ВСУ) від 10.02.2016 за справою № 6-216цс14 перешкоджатиме ухиленню недобросовісних позичальників від виконання зобов'язань за кредитними договорами, оскільки визначає, що ліквідація боржника за кредитним договором за наявності його заборгованості не є підставою для припинення договору іпотеки, укладеного для забезпечення виконання кредитного договору боржником.

Водночас негативно на рівні БББС позначиться рішення ВСУ за справою № 6-16цс15 про те, що на стягнення основної суми боргу КБ відводиться максимум три роки (строк позовної давності), а на штрафи — один рік. Відтак якщо позичальник не підписав договір про його пролонгацію, а КБ не вклався у трирічний термін, то не отримує наявну заборгованість. Однак невкладення в зазначені строки може бути не лише провиною КБ, а й статус-кво з виконанням судових рішень, що вимагає великих зусиль,

коштів і часу. Тим більше, що стягнення заборгованості великих боржників і в ЄС триває три і більше років.

Негативно на БББС впливатиме (за синхронного позитивного впливу на боргову безпеку домогосподарств) рішення ВСУ за справою № 6-1881цс16, згідно з яким громадяни мають право на додаткову компенсацію (інфляційний відсоток і додаткові 3 % на день) у разі, якщо вклад переказаний на картковий рахунок, але фактично не виданий через касу.

Певною мірою впорядкувати ціноутворення на банківські кредити, а відтак нівелювати загрози оскарження встановлення КБ неправомірних комісій і зростання проблемних кредитів, що негативно позначається на БББС, покликане й рішення ВСУ за справою № 6-2071цс16, яким усі псевдокредитні комісії (наприклад, разова комісія в момент надання кредиту) визнані нікчемними, а їхня сплата необов'язковою. Зазначається також, що платою за кредит має бути виключно відсоткова ставка.

Крім того, рішенням ВСУ за справою № 6-2322цс16 КБ не мають права нараховувати зазначені в договорі відсотки після закінчення строку дії кредитної угоди. За таких умов має застосовуватись облікова ставка НБУ.

За нинішньої судової практики КБ не мають реальних інструментів захисту своїх прав. Український низький рівень покриття кредитів якісною заставою — також значна проблема для БС, що стала фактором виникнення значних збитків від непрацюючих кредитів [4, с. 43].

У зв'язку з «банкопадом» у вітчизняній судовій практиці з'явилися такі до того невідомі справи, як оскарження акціонерами КБ введення тимчасової адміністрації і ліквідаційної процедури, а також таких угод КБ, що їм передували, як залік вимог за кредитними зобов'язаннями перед КБ і зобов'язаннями КБ перед вкладниками/клієнтами.

Разом з тим БББС підриває правозастосовна практика, яка полягає у зловживанні правом і купівлі рішень, тривалості досудового розслідування (унаслідок браку кваліфікованих слідчих) і винесення судом рішень (час ухвалення рішень про стягнення заборгованості коливається в діапазоні від кількох місяців до кількох років), можливості закриття кримінальних проваджень у зв'язку із завершенням термінів досудового розслідування, українському відсотку й розтягуванню виконання судових рішень [стягнення боргу за рахунок предмета іпотеки

потребує два-три роки, після чого КБ (сплативши різноманітні мита, внески і комісійні виконавцям) у найкращому разі одержить менш як половину вартості проданої нерухомості], що уможливорює ухилення боржників від виконання зобов'язань, виведення ними активів, а відтак втрати КБ.

На рівень БББС істотно впливає стан бухгалтерського обліку. Так, скажімо, якщо до кінця 2017 року КБ за МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання і оцінка» формували резерви під знецінений кредит за фактом проблеми, що виникла (що спричиняло запізниле визнання кредитних збитків і недооцінку резервів), то з 1 січня 2018-го вони формуватимуть резерви за принципом «потенційно можливих збитків» («forward looking») на момент видачі кредиту. При цьому такій оцінці підлягатимуть не лише нові, а й чинні кредити. Причому, якщо раніше розмір резервів розраховувався з огляду на найреалістичніший сценарій життєвого циклу кредиту, то відтепер — середнє значення всіх можливих сценаріїв, зважене на ймовірність настання кожного. Такий порядок за зменшення кількості рахунків у звітності підвищить аналітичність інформації [як виник кредит/актив (придбаний/наданий), очікувані доходи від його продажу, потенційний грошовий потік від погашення кредиту].

Загалом, відсутність єдиних методології обліку всіх різновидів боргових зобов'язань і бази даних унеможливорює формування БС вітчизняної економіки обґрунтованої боргової стратегії.

За експертними оцінками, загальна потреба КБ у додатковому капіталі з упровадженням стандарту МСФЗ 9 оцінюється у 30 млрд грн.

Не додає обґрунтованості і достовірності визначенню рівня БББС України склад і порядок оприлюднення офіційної інформації регулятора і статистичної звітності, а також рейтингових оцінок. Так, довгий час відчувався дефіцит офіційної інформації про рефінансування НБУ КБ. До 2014 року оприлюднювалась лише загальна сума боргу КБ перед НБУ і показники наданого рефінансування на певну дату.

Водночас не було інформації про його одержувачів, найбільш проблематичні довгострокові/стабілізаційні кредити, оперативне (відбувалось лише раз на рік) повернення КБ боргу. У кризові 2014—2015 роки НБУ започаткував оприлюднення списків одержувачів кредитів більш ніж на 30 днів. Останнім же часом в оборотно-сальдових балансах банків міститься

інформація не лише про обсяги рефінансування, а й обороти на ньому.

Хоча НБУ і публікує в рамках оцінки зовнішнього боргу України узагальнювальні дані про зовнішній корпоративний борг вітчизняних КБ, цього явно недостатньо для повноцінної оцінки їхніх боргових позицій, стійкості, безпеки. Первинні ж дані щодо такої заборгованості, що є в розпорядженні НБУ, недоступні зовнішнім користувачам, а сам регулятор не наводить розлогіх аналітичних викладок про статус-кво в цій царині. А тому офіційні оцінки доводиться доповнювати даними, що містяться в інших джерелах і далеко не завжди вирізняються об'єктивністю.

Статистика НБУ зовнішні позики БС зі строком понад один рік неправомірно відносить до довгострокових кредитів (тоді як у світі такими вважаються кредити на понад п'ять років), не виокремлює середньострокові кредити (до п'яти років) у певну категорію, як це має місце у світовій практиці.

Вітчизняним КБ бракує інформації для з'ясування статистичними методами очікуваних збитків, особливо наслідків дефолту боржників, а також продажів банківських гарантій.

Практично цілком не фіксувалися статистикою позабалансові рахунки. Проглядалися лише невикористані ліміти за безвідкличними (на отримання яких не потрібне додаткове узгодження з банком, — скажімо, невикористаний ліміт за кредитною картою) кредитами, наданими клієнтам.

Оскільки активи, отримані в заставу, не належать КБ, вони не можуть фіксувати їх на своїх балансах. Утім, аналітичний облік здійснюється на відповідних позабалансових рахунках, які дають також уявлення про обсяг гарантій, акредитивів, авалів, наданих КБ клієнтам, й обсяг активів останніх у довірчому управлінні. Не відображаються на балансі й операції з деривативами (валютними форвардами), тому їх не видно у звичайній звітності.

Лише з березня 2017 року НБУ розпочав щомісячно оприлюднювати статистику щодо неробочих (дефолтних) кредитів, а з вересня 2017-го розпочато публікацію розподілу кредитів, наданих фізичним і юридичним особам за класами боржника, інформації про кредити, надані фізичним особам — підприємцям.

Проведене автором дослідження засвідчило, що проблему становить і відсутність вимірності нецінових вимог до кредитування, що

встановлюються вітчизняними КБ (особливо за макроекономічної невизначеності), їх належного моніторингу, що в умовах реалізації політики кредитного раціонування унеможливорює їхній кількісний аналіз та оцінку впливу цінових і нецінових умов кредитування на учасників боргових відносин БС, а тому спричиняє зниження доступності кредитів й обсягів кредитування. З цього можна зробити висновок, що вітчизняні КБ далеко не завжди у своїй кредитній політиці віддають пріоритет установленню відсоткових ставок.

Недосконалою залишається й практика рейтингування як окремих КБ, так і БС загалом, що певною мірою підриває його боргову безпеку.

Відмова останніми роками найбільших КБ від співпраці з міжнародними агентствами, які мають консервативні підходи, на користь національних рейтингових агентств дозволила уникнути прецедентів, коли один КБ одночасно мав кредитний рейтинг від міжнародного агентства на рівні uaB- і від національного агентства — на рівні uaAA. Таким чином, кризові явища в БС обумовили актуальність питання не тільки стосовно кількості кредитних рейтингів, а й стосовно їхньої якості [10].

Звичайно, зазначеним перелік проблемних питань у сфері забезпечення БББС України не обмежується, що свідчить про необхідність прискіпливої уваги до досліджуваних підсистем системи її забезпечення.

Висновки. Таким чином, цілісна система врегулювання боргових проблем, забезпечення БББС в Україні відсутня. У науковому забезпеченні БББС залишається багато маловивчених і дискусійних питань. Чинне вітчизняне законодавство не містить чіткого однозначного тлумачення сукупності боргових зобов'язань БС, визначення банківської гарантії, дефолтів КБ. Застосовувані внутрішньобанківські методики оцінки кредитоспроможності позичальників і оцінки кредитних ризиків неповною мірою відповідають вимогам комплексності, обґрунтованості і коректності, неналежним чином опрацьовані й підходи до кількісної й якісної оцінки кредитного ризику, юридичних і податкових ризиків позичальників. Проблемами організаційного забезпечення боргових відносин БС є: кредитування пов'язаних осіб; неналежне поширення банківської гарантії; агресивна кредитна політика КБ; дуальний вплив на БББС нового порядку резервування; низька результативність практики списання КБ боргів; наявність

податкових перепоп у роботі КБ із проблемними кредитами; розвиток невласливої банківської специфіці діяльності з управління отриманими активами внаслідок стягнення за боргами, створенням для цього відповідних структурних одиниць у КБ; відсутність у вітчизняному БС системи управління його сукупним боргом, яка б сприяла зниженню ризиків періодичного безконтрольного нарощування внутрішніх і зов-

нішніх запозичень, передбачала б відповідальність за неефективне управління всіма їхніми різновидами; відсутність в Україні вторинного ринку кредитів. Відсутність єдиних методології обліку всіх різновидів боргових зобов'язань і бази даних унеможливорює формування БС вітчизняної економіки обґрунтованої боргової стратегії. А тому потрібні кардинальні позитивні зрушення в зазначеній сфері.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс] // Відомості ВРУ. — 2001. — № 5—6. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1443163596737121>.
2. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс] // Відомості ВРУ. — 1999. — № 29. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/print1443163596737121>.
3. Фіксування дефолту за типами емітентів цінних паперів [Електронний ресурс] // Рюрік. — Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/analytic_articles/default_spec_research.pdf.
4. Звіт про фінансову стабільність / Національний банк України. — Київ, 2018. — Червень. — 76 с.
5. Руслан Демчик: «В парламенті зареєстрований законопроект, который призывает возобновить кредитование в Украине» [Электронный ресурс] // Солідарність. — 2017. — 6 февраля. — Режим доступу : <http://solydarnist.org/?p=101689>.
6. Козюк В. Тяжелый долг. Как очистить рынок от плохих кредитов [Электронный ресурс] / В. Козюк // ЛІГА. Финансы. — 2017. — 13 ноября. — Режим доступу : <http://finance.liga.net/banks/2017/11/13/articles/55554.htm>.
7. Річний звіт Національного банку України за 2016 рік. — Київ, 2017. — 146 с.
8. Списание банком кредита полностью освобождает заемщика от его погашения [Электронный ресурс] // Финансовый клуб. — 2017. — 19 августа. — Режим доступу : <http://fingid-olimp.com.ua/nashu-stati/spisanie-kreditov>.
9. Непубличная чистка. Куда банки девают плохие кредиты [Электронный ресурс] // ЛІГАБізнесІнформ. — 2017. — 13 сентября. — Режим доступу : <http://finance.liga.net/banks/2017/9/13/articles/54539.htm>.
10. Кредитний рейтинг як індикатор кон'юнктури фінансових ринків України [Електронний ресурс] // Рюрік. — 2015. — Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/analytic_articles/2015_Rurik.pdf.